

CARTES DE MARIA ANTÒNIA SALVÀ A MIQUEL DURAN (1928-1941)

FRANCESC LLADÓ I ROTGER¹

En aquesta comunicació pretenem donar a conèixer la part de les cartes de Maria Antònia Salvà a Miquel Duran que es corresponen amb les tretze de la comunicació *Cartes de Miquel Duran a Maria Antònia Salvà (1929-1942)*, que en seran un bon complement i que podeu trobar en aquest mateix volum. Volem agrair a la família Duran les facilitats que ens ha donat en l'accés a aquests documents, sense les quals aquest treball hauria estat impossible.

Les darreres cartes que vérem a les X Jornades dataven de febrer i març de 1927. De l'any 1928 no hi ha cartes de Duran, en canvi en tenim una de Salvà, la 20, en la qual li dóna l'enhorabona pel matrimoni del seu fill Llorenç. A aquesta enhorabona, se n'hi afegeixen un enfilall; en primer lloc, per la reaparició de *Ca Nostra*; en segon lloc, pel número dedicat al centenari de sor Clara Simó; i, finalment, pel *Poema del lladoner*, del qual la poetessa fa grans elogis. També li agraeix l'edició de les seves *Cançons de sor Tomasseta*. Duran contesta aquesta carta amb la 10, de 1929, i Salvà li contesta el 9 d'agost d'aquest mateix any amb la 21. En ella parla de la seva malaltia, li dóna la seva opinió sobre les poesies de Bartomeu Ferrà —que Duran ha editat— i elogia les edicions que fa Duran sense aturar-se. Així mateix, li comenta que l'església de Sant Francesc d'Inca, que Salvà ha visitat, li evoca moltes coses de Duran.

La 22 de Salvà és de 1931 i contesta la 12 de Duran. En aquesta carta Salvà l'ànima a seguir escrivint, malgrat que ara no es publiqui *Ca Nostra*. També li comunica que està molt activa malgrat ésser vella perquè ha traduït *Lis Isclo d'Or*, que tenen 4.000 versos. La 23 de Salvà és de 1934 i contesta la 13 de Duran, del mateix any; la felicitava i li agraiïa que li hagués enviat *El retorn*. Salvà manifesta que fa molts anys que té el desig de visitar Duran a Inca, encara que, per una o altra cosa, això mai no es produeix. Però també li manifesta que la seva és una de les úniques que ha contestat per la “fraternitat de l'ànima” que els uneix. Li diu que ha rebut

¹ Doctor en filosofia per la UIB.

els *Goigs* que li va enviar i li n'alaba l'edició, molt acurada segons ella. És interessant l'opinió que dóna sobre el poeta Orlandis, la poesia del qual diu que era una exquisidesa i ell encara més exquisit, el qualifica de *gentleman* i que la seva vida fou “una poesia continuada”. Li parla d'*El retorn* i li comenta que no és un recull general, sinó una selecció, que ha tengut molt bona acollida de la crítica tant a Mallorca com a Barcelona i que així mateix es ven. A través d'aquesta carta ens assabentam també que Duran va enviar sempre *Ca Nostra* a Salvà sense cobrar-li res. Li demana un favor, que li faci una llista dels títols de poemes que recordi i que no es troben als dos volums publicats per Salvà. També és curiós el fet que la poetessa ha perdut el poema titulat “La bandera de la festa” i demana a Duran que si el publicaren a *Ca Nostra* l'hi enviï. Amb aquesta carta també li tramet els versos sobre la Mare de Déu que Duran li havia demanat. Amb la carta hi ha manuscrits dos poemes: “Pregària a la Mare de Déu de Gràcia” i “Pujant a Gràcia”.

La següent, la 24, ja és dels primers mesos de la guerra, és d'1 de setembre de 1936. No es correspon amb cap carta de Duran, però sí a l'enviament, per part d'aquest, d'un opuscle sobre un músic i algunes estampetes religioses que foren, diu ella, “una aura de primavera en els temps calamitosos que correm”, fent referència clarament a la guerra. És curiós el comentari que segueix: “Amb tot, amunt els cors! que estam en mans de Deu qui ens estima immensament”, seguit d'unes paraules d'*I promessi sposi* de Manzoni.

La 25, de 1938, és la resposta a la de Duran del dia anterior. Amb aquesta carta es veu clarament que, per evitar la censura, tenen un tal Antoni Salvà que els fa de missatger, com es fa ben patent a la carta de Duran. Salvà li corregeix i li alaba els poemes “Quan acabarà la guerra” i “Aliança”. Són curioses les precisions que li fa sobre mètrica i especialment les que fan referència als diftongs que ella, d'acord amb Ferrà i Ruyra, concep de manera diferent als escriptors moderns, “sobretot continentals”. També és molt curiosa la distinció, que fa en aquesta carta, quan parla d'assumpes de tècnica poètica i que seguidament diu que completarà amb una altra: “Demà escriuré a l'amic.” Però aquesta promesa no es pot complir perquè es veu que Salvà llegeix la carta de Duran i li fa tot un discurs “A darrera hora” sobre la seva salut. També li dóna l'enhorabona per la llibertat aconseguida pel fill de Duran, que havia estat a la presó a causa de la repressió dels revoltats. Per altra banda, contesta la pregunta de Duran sobre com es troben els nebots de Maria Antònia Salvà pel que fa a la guerra. Li diu que un està amb ells i que l'altre és alferes d'aviació a Son Sant Joan, i que hi està molt a gust. Finalment hi ha una manifestació de com la guerra i les noves circumstàncies fan que estiguin “una mica escampats”. Malgrat això, s'alegra que Duran segueixi escrivint i li comunica que ella malgrat la seva vellesa també ho fa; i li envia alguns versos.

A la carta 26 li manca un segon full que es deu haver perdut. És d'1 de juny del 1939, segons les còpies que ens va trametre Miquel Duran Ordiñana. Aquesta carta és la resposta a la 15 de Duran. Li comenta els sonets que li ha enviat i, com de costum, els hi alaba tots menys un que fa referència a Laura i Beatriu, que Salvà pensa que l'ha d'eliminar, però que així mateix l'hi corregeix. Li recomana que ho demani a algun mestre de la seva confiança, possiblement fent referència a Ferrà, però posant-li clar que no li havia de parlar de la intervenció d'ella en el sonet. També li comenta que la sorprèn el fet que hagi dit que no li llevi la imatge del llop, i li diu que és una de les que més li ha agradat.

La carta 27 respon a la 16 de Duran, ens informa que Duran ha enviat uns sonets dedicats a

Maria Antònia Salvà, ella els hi retorna i li demana que els signi. Seguidament li corregeix i comenta unes paraules que tenien certs dubtes per a Duran. És curiós el comentari que fa quan envia els sonets que li havia dedicat Duran a Ferrà, diu que els hi envia perquè entre ells dos no hi ha “pa partit” i no per vantar-se dels poemes que li dedica Duran. A una altra carta també els mostra a Joan Pons, Guillem Colom i el pare Ginard, i fa un comentari semblant. En el fons Salvà no era tan humil com semblava. En aquesta, com en altres cartes escrites el setembre es feliciten mútuament per les respectives onomàstiques, que queien en aquest mateix mes.

La carta 28 degué ser una per a les quals Salvà no disposà del missatger i es veié obligada a escriure-la en castellà. Li diu que ha rebut els sonets signats i està molt contenta, i es disculpa per escriure tan tard. També rep de Duran la música d'uns versos seus musicats per Massagué i signats per ell. El que mostra la devoció que té Duran per Salvà és que no li n'envia una còpia, sinó l'original escrit pel mateix Massagué i regalat a Duran. En aquesta carta la poetessa manifesta els problemes que té per apreciar la música a causa que no la sap interpretar adequadament i de la sordesa que li impedeix escoltar-la. Salvà alaba els tres sonets de Duran i diu que va veure Ferrà, el qual en tenia la mateixa opinió. La poetessa també manifesta que la musa no la visita i que a vegades té por que se li hagi acabat la possibilitat de fer literatura. A continuació li desitja que no sigui així. Finalment parla de l'augment de la família amb el casament del seu nebot i el naixement de la primera neboda néta.

La carta 29 ens fa patent el mal moment que passa la família Salvà amb la mort de la dona del nebot i la intervenció quirúrgica de la seva neboda Pepa. Front a les sospites de Duran que la poetessa tenguí ressentiment envers ell, ella li manifesta la seva sorpresa per les sospites i que l'únic ressentiment que pogués tenir contra ell seria a causa d'aquella sospita, però desitja que no se'n parli més. També apareix l'opinió de Salvà sobre el poemeta a la Mare de Déu de Lluc que Duran li ha enviat. Així mateix, hi ha constància de la dificultat, a causa dels temps que corren, de trobar edicions en català. Malgrat tot, li manifesta, amb alegria, que s'ha fet la tercera edició de “Mirèio”. Anima Duran a seguir escrivint versos i es posa d'exemple a ella mateixa que, amb els seus setanta anys, no vol girar l'esquena a les muses.

La carta 30 és per tornar a Duran tres sonets que li ha enviat per corregir. Un d'ells és el dels xiprers, i en aquesta carta es manifesta el malentès que hi ha hagut sobre el suposat sonet escrit per la poetessa que ja hem explicat a l'altra comunicació. En aquesta carta es parla d'assumptes que no són a la carta anterior, per la qual cosa sospitam que en parlaren quan es veren. Amb orgull, Salvà li parla de l'àlbum que li han dedicat quaranta poetes de Catalunya i alguns de Mallorca, i que conté 43 poemes i una aquarel·la.

En fi, unes cartes ben sucoses que, malgrat ser en nombre inferiors a les de Duran, són més llargues i ocupen més espai.

20.

29 Agost 1928

Mon bon amic Duràn:

No sabia desapropiar l'ocasió que m'ofereix el matrimoni del seu fill per enviar-li a V. i als seus una salutació directa, sense complir aquest desig sentit de molt de temps enrera i sempre *ajornat* perquè de cada dia em vaig tornant més pererosa en matèria d'escriure.

Li dec tot un enfilai d'enhoresbones: primerament per la reaparició de “Ca-Nostra”, la

simpàtica publicació inquera, el buit de la qual es deixava tant sentir, sobretot als qui miram amb afecte les coses qui ho mereixen, les manifestacions autèntiques de l'anima racial. —Entre aquestes, jo no sabia deixar de contar-hi molt particularment el Num. d'homenatge que la dita publicació dedicà a la V. Sor Clara Andreu en el tercer centenari de la seva mort. Tot ell me va fer una deliciosa impressió: la portada, la vista del pati del convent i sobre-tot el sentidíssim "Poema del lladoner." Es que V^s. pot tenir poesies mes celebrades que aquesta, pero mes sentides, no. Aquell detall, del fadrí, "plorant sobre la petja de l'amada" que no tornarà mai mes, jo el trob intensíssim. Les festes anyals, les processons, el *finestró* obert a tot-hom el dia de Sant Joan perque tot-hom pugui veure el venerable cos incorrupte, i llavors el *tom* i els *concrets* i l'aigua fresca de la cisterna monacal... Oh! quina delícia el sentir-les totes aquestes coses! El sentir-les i el saber-les dir. Fins i tot aquella celebració *modesta* del centenari, la gent piadosa deixant al sepulcre ramellets de flors, el Te-Deum, i aquell "Pregau, Sor Clara..." de la comunitat invisible, oh que en tenen de poesia, mes que moltes altres festes ressonants!

El mes d'Abril d'enguany vaig passar per Inca, mes sens posar peu a terra. Anava a Pollensa amb el matrimoni Llobera-Amer. Com me vaig recordar de Vostes i com m'haguera plagut saludar-los! No hi havia temps, però, havent de tornar a Ciutat el mateix dia.

Gracies d'haver publicat aquelles "Cançons de Sor Tomasetta" que no son fetes d'ara, sinó d'anys enrera. Sembla que no les cantaren, i amb molt bon cert, a judici meu; ja que res podria subplantar aquelles ingenues cançons antigues que el poble te ja assimilades i que son *insubstituïbles*: "Ella portava el dinà — a los pobres segadors... —la del didalet— la de "Sa pedra que hi ha as Mercat" i tantes d'altres! Quina cosa tan simpàtica la dignificació de la popular cavalgada, que jo no poguí veure!

De tots Vs. afma

Maria-Antònia Salvà

21.

L'Allapassa 9 d'Agost — 1929

Benvolgut amic Duràn: Molt de temps fa que li vull escriure pero he tengut enguany un estiu accidentat baix de molts d'aspectes. El passat Juliol em vengueren unes calentures que em tengueren dies i dies al llit; tant que els meus nebots no recordaven haver-m'hi vista mai tant de temps; a la fi el vaig deixar, però sobrevengueren altres molesties qui em llevaven el delit. Amb tot això i encara mes, ja pot comprendre que no he estat d'humor per escriure. De vegades em sembla tenir l'enteniment enrocat, tanta pena em costa el donar forma a una simple carta. De literatures no en parlem; elles reposen, qui sap si per a sempre! Així no extranyi que m'hagi estat impossible el correspondre amb estrofes al gentil obsequi del "Recordatori biogràfic de la V. Sor Clara Andreu", tan interessant, —i tan agraït!— En el dia, quant em demanaren originals, em veig obligada a acullir-me a la frase: "perdó, per Deu!" cosa qui no deixa de costar al meu natural, amic de complaure.

El nou volum "Proses i Poesies" de D. Bartomeu Ferrà que acaba d'arribar-me, m'ha sorpresa agradabilíssimament. Es, a mon judici, una de les obres mes meritories que podien fer-se a Mallorca, la reedició d'aquelles pàgines inoblidables. Son tan evocadores, per mi, dels primers tasts de poesia autèntica, que no puc rellegir-les sensa la viva emoció de qui les voldria immortals. Vostè, però, ha sentit aquest desig amb mes eficacia que jo, pobre de mi, que sols hi puc aportar la meva simpatia qui s'escolva, mentres que V. ens dona fet el llibre que ha de perpetuar la memoria del enyorat poeta en aquest mon, quant nosaltres ja no hi serèm. —I tan airós com n'ha sortit en la seva empresa! Tot me fa suposar que aquest volum vagi tot-sol, o sia desglosat de la serie d'obres del mateix autor que V. publica, també, en el

seu establiment tipogràfic; mes no se bé el que hi hagi, sobre això. Sia com sia, gloria i gran gloria és de V. i del seu establiment el joiell exquisit de "Proses i Poesies" que acaba de posar en les nostres mans. Que Deu li tenga en compte aquesta nova mercè, i li allargui per molts anys una vida tan profitosa a la divina gloria i a la cultura popular.

La meva anada a Inca, mesos enrera, fou tan ràpida, que no em donà lloc a visitar-los, a V. i als seus; tant com ho hauria volgut! Mes el record de V.s puc dir que no em deixà mentres vaig trepitjar la terra inquera. L'església de Sant Francesc, resseguida per menut i en detall, em parlava cotinuant de qui havia *plorat en ses capelles - i somrigut a ses lmatges velles...* La capella del Bt. Ramon em recordà el casament del seu fill Llorenç. Qui m'ho havia de dir que per anar al tren passaria per ca-seva sense dar-me'n compte! Mes ara no tornara a succeir, si Deu ho vol. He sotmès el meu nebot col-legial a un interrogatori tan minuciós, que ara ja el trobaria tota sola, al carrer de la Murta, i fins la casa de Vostès, a on espera saludar-los a tots la primera vegada que torni a Inca per veure el nostre Benjamí, la que és sempre de V. i familia, bona i afectuosa amiga

Maria-Antònia Salvà

22.

Ciutat 16 de gener – 1931.

Benvolgut amic: Molt vaig agrair la seva atenta lletra que vengué a trobar-me a Ciutat despres de passar per Lluçmajor. De llavors ensà tenc el projecte d'escriure-li, pero ja sap que passa en el mon amb tantes coses com sempre ens solliciten i ens ocupen d'ací i d'allà. Venguerem passat Cap-d'any, passarem aqui una setmana i ens en tornarem deixant aqui un oncle sacramentat pero no en perill imminent de traspàs. Aquest oncle, l'unic que ens quedava, morí ahir, i per això som aqui de nou, pel seu dol. Era com un Sant, però comaní'l a Deu.

Molt em va sorprendre el que em diu del seu fill segon, perque no en sabia una paraula i cregui que ben de cor el vaig planyer a V. i a tots els seus per esser circumstancia dolorosíssima això d'haver de veure un ser tan estimat reclut en el manicomi. Pero segons afegeix V. el pacient està molt millorat gracies a Deu, i es d'esperar que altra volta ell al costat de la família, amb l'esment amorós dels seus, se reposi per complet de tota pertorbació. Esperem en Deu. Ja sap V. que Ell es el nostre Pare infinitament bo i que quant ens afligeix es per tenir ocasió de premiar-nos.

No es deixi d'escriure, encara que no es publiqui el seu simpàtic setmanari. Un home dels seus sentiments i de la seva activitat, no ha de soterrar mai el talent que del Senyor ha rebut per gloria d'Ell i de la Patria.

Moltes gracies de la felicitació pels treballs sobre la nova Santa. Ja ho veu, en la vellesa he tenguda una ratxa de relativa activitat, perque he completat la traducció de *Lis Isclo d'Or* amb uns 4.000 versos, que encara em caldrà retocar i afinar per si algun dia haguessin de publicar-se. Ja ho veu quina feinada! Així es que per ara no em puc encarregar de res mes.

Amb cordials salutacions per la seva esposa i fills i els mes sincers desitjos de prosperitat per tots dins l'any tot just començat i els consecutius, no oblidí que el mira sempre com un dels seus millors amics, aquesta velleta sexantina (que ja comença a fer qualche caduc).

Maria-Antònia Salvà

23.

L'Allapassa 23 d'Agost -1934

Benvolgut amic: Quant el meu germà es decidí a posar el seu fill al col-legi d'Inca, tota vaig alegrar-me, entre altres coses, perque esperava que això em proporcionaria la satisfacció de

visitar-lo algun dia a V. L'afinitat espiritual que creen les aficions literaries, sobre tot les bassades en l'unitat de sentiments es una mena de parentesc, una "fraternitat de l'anima" segons l'Autor de les "Horacianes". Inca, com crec haver-li dit en altres ocasions, era per mi En Miquel Duran, i tenguent el nebot allà, esperava fundadament que ens hi veuriem. No fou així. Com ell venia sovint sovint, jo no hi anava. Una vegada que ho vaig fer, amb els altres, no mes per recollir En Jaume i anar tots a dinar a una finca del terme de Binisalem a on erem convidats vaig dir al nin: -"M'has de mostrar Ca'n Duràn. Ah, miri, —va dir ell— n'hem de passar per davant i al cap d'una estona: "Miri, es aquí!" Vaig contemplar el frontis de ca-seva, amb pena de no poder aturar-me a saludar-lo perque anavem amb auto de lloguer i el temps urgia. Després... s'acabaren els anys de col·legi del menut; sobrevengueren per mi les xacres de la seixantena, i l'esperança damunt-dita s'esvauà com tantes altres de la vida. La rel que l'havia alimentada resta, però, tan sana com abans. Amb motiu de la publicació del meu nou llibre, he rebut un gran feix de cartes que he resolt no contestar; em resultaria massa fatigós... Amb la de V. bé cal fer una excepció i aquesta és la millor prova del que li anava diguent.

Rebuts els "Goigs" que m'envià. Una maravella de bon gust, particularment, per mi, els de la Mare de Deu. No hi manca res. Fins i tot, en aquests darrers, aquelles notes il·lustratives, que porten al dors, tan oportunes. De la part gràfica ni cal parlar-ne i massa es veu que tant una estampa com l'altra han passat per ma de Voste, sortint impecables dels seus obradors. Confes que baix d'aquest darrer aspecte no sabia quina triar de les dues. No sé si encara *finis finis* donaria preferencia a la del Sant Crist.

Els meus (Goigs) a llaor de la Santa mallorquina, han tengut fins ara ben poca transcendencia. Encara estan per editar d'una manera seriosa. L'any passat a pregaries meves foren musicats p'En Baltasar Samper amb una melodieta ben suggestiva, evocadora del *Vou-veri-vou* mallorquí, per tal que poguessin cantar-los a Lluchmajor, com me demanaven. Una volta fet això, previa llecencia de la comissió del certamen a on foren premiats i del Rector de Valldemossa ofertor del premi, vaig enviar lletra i música a-n aquest darrer per si volien allà cantar-los també, i encara es l'hora que m'en hagi d'acusar rebut.

¿Ai no coneixia les poesies de N'Orlandis? Son una exquisitesa, pero ell (l'autor) era encara mes exquisit que la seva poesia. Un veritable *gentleman*, baix de tots conceptes, i la seva vida del començ a la fi una poesia continuada.

D' "*El Retorn*" diu V. que hi troba moltes poesies a mancar; pero ha de tenir en compte que allò no és una replega general, sinó una selecció. Fins una gran part de les composicions que integren el petit volum son novíssimes, algunes de darrera hora. La crítica, tant a Mallorca com a Barcelona ha fet molt de cas de l'humil llibret i així mateix es ven. Jo tenia ganes de reduir-ne el preu, per posar-lo així mes a l'abast de tot-hom. Fins vaig parlar darrerament d'aquest punt a l'editor de Barcelona, el qual per una serie de raons que em semblaren ateníbles, mostrà la seva disconformitat. D'altra part, el rebaixar ara el llibre, em semblava a mi que era fer un mal terç als primers compradors qui el tenien ja adquirit per 5 pessetes, i això m'ha fet deixar les coses com estaven abans.

Per cert que tenc por de que no hi hagi un malentès entre V. i jo: d'els 4 exemplars d' "*El Retorn*" que li vaig enviar, un era per Vostè; un altre pel seu fill Llorenç el domicili del qual jo ignorava; no mes en restaven dos per si els volia tenir de mostra a la seva llibreria, i Vostè me diu que eren tres. Serà que li hagi passat per alt el que jo destinava al seu fill?.. Jo estava moralment segura d'haver-li posat dedicataria. O Vostè o jo estam amb error.

Pero i a on me surt ara diguent que m'ha d'abonar l'import d'alguns exemplars d'Espigues en Flor?.. Deixi-ho anar, home i no hi pensi mes. Tants d'obsequis com li dec! Tants d'anys que m'envià el seu periòdic gratis et amore! I a on me ve?.. *Cruz y raya*, que diuen els castellans i no em torni parlar mai mes de tal cosa, si no vol enfadar-me.

Una cosa si que li agrairia que em fes, (quant li vengui be, no ve a un mes ni a dos, ni a mig any) una llista dels *títols* que pugui recordar de poesies meves que hagin quedat fora dels meus dos llibres publicats. Es a dir, els que V. ha trobat a mancar en el llibre darrer. *Col·ligite que superaverunt...*, diu l'Evangelí, i jo voldria guardar tot lo *guardable*. En quant a "La Bandera de la Festa" no sols no la trob, sino que no puc refer-la mentalment mes que a troços. Tenc com una idea de que la publicarem a "*Ca Nostra*". Si acàs V. la té i la'm volgués copiar, em faria ben contenta.

¿No ha pres part en la Corona Poètica de la Mare-de-Deu de Lluch? M'ha extranyat molt no veure el seu nom en les llistes d'autors que ha publicat la premsa. Com així?.. Vostès els inquers qui son com els *portalans* del gran Santuari.

Molt m'he alegrada de que tenguí ja dos netets tan eixerits. Pel meu nebot en Jaume, sé també que les seves filles son molt gentils, i no m'extrany tampoc de que hagin tret aficions literaries i musicals. Es tot natural que així sia, que be tenen a qui assemblar. Tant a elles com a sa mare com als demes de la familia els saluda ben amicalment, lo mateix que a Vostè la seva vella amiga

Maria-Antònia Salvà

[L'afegitó que ve a continuació l'hem posat aquí perquè contesta la de Duran de 30 de juliol festa de Sant Abdon i Senén. En efecte fa referència als poemes que Duran li ha demanat pel seu *Mes de Maria Casolà*. A l'afegitó li segueixen els poemes *Pregària i Pujant a Gràcia*.]

A darrera hora:

Amic Duran: Ja deu haver rebut aquells versos de la Salut que em demanava. Aquí li enviï aquests altres que tenc de *Gràcia*. Tal volta la primera estrofa de la "*Pregària*" qui no té color massa local ni massa personal li podria servir pel seu Mes de Maria Casolà. Sobretot, a força de girar papers i d'exprèmer la memoria dels meus nebots, he pogut haver tot això que li enviï. Com veurà, la darrera composició ja te 30 anys (ja es mes que casadora).

Si en tota aquesta garba hi troba qualche espiga aprofitable, ja sap que en pod disposar. No crec tenir res pus qui responga al seu intent.

Afma sempre

Maria-Antònia Salvà

24.

Lluchmajor – 1 de setembre – 1936

Benvolgut amic Duràn: L'opuscle sobre el músic eminent i les estampetes religioses que em tramet tan bellament editat tot per V. foren per mi com una aura de primavera dins els temps calamitosos que correm. Amb tot, amunt els cors! que estam en mans de Deu qui ens estima immensament "*e non turba mai la gioia de i suoi figli se non per preparame loro una piu certa e piu grande*"*

Per Vostè i per tots els seus, l'inesborrable record i l'agraïment tendríssim de la qui a tots els estima de cor

Maria-Antònia Salvà

(*) (Manzoni – I Promesi sposi)

25.

Lluchmajor 3 de Juny de 1938 – 2.n T

Benvolgut amic Duràn: No es pod pensar com m'alegraren i eixemplaren el cor els seus comunicats. Ja li escriuré prest, si Deu ho vol. Per avui li enviï no mes les dues poesies que pensa publicar aquest mes de Juny. A l'altra l'hi enviaré en escriure-li, aprofitant la gentilesa del Sr. Salvà, que va sovint a Inca.

Molt be, i molt oportunes les poesies “Quant acabarà la guerra” i “Aliança”. Es ben poca cosa la que li he retocat i encara això es refereix quasi tot al ritme del vers.

Aprofitant l’ocasió, li fas avinent que les paraules “tradicció” “remisió” “contricció” etc. que en la mètrica castellana tenen només tres síl·labes: *tra-di-ción*, *re-mi-sión*, *con-tri-ción*, en la mètrica nostra, en tenen quatre: *tra-di-ci-ó*, *re-mi-si-ó*, i així... Vostè ha seguit la regla en el vers: “que espera *con-ver-ssi-ons*” però no en alguns altres que van retocats com veurà.

D’altres paraules que també duen diftong, com “gracia” “providencia” i demés qui en la parla vulgar solem pronunciar-les sensa la a final (graci, providenci) opin jo, (amb En Ferrà i En Ruyra) que no s’ha de separar el diftong, com en les primeres, en la versificació, i les síl·labes s’han de comptar així: “*gra-cia*” “*pro-vi-den-cia*” “*de-li-cia*” i no “*gra-ci-a*”, “*pro-vi-den-ci-a*” “*de-li-ci-a*” com fan bastants d’escriptors moderns, (sobretot continentals) de la nostra llengua.

I ara perdoni l’eixutor d’aquestes *retòriques*, tan antipàtiques com la *doctoria* de qui es veu constreta a traure-les a rol·lo. Demà escriuré a l’amic. Grans records a tota la seva gent, que és de tots ben amiga.

Maria-Antònia Salvà

Li envii també (despatxada a darrera hora) “*Les Campanes mudes*”. Les *doctories* van amb làpiz, perquè li sien més fàcils d’esborrar si no li acomoden. Es molt ben sentida aquesta poesia. M’ha donat però una mica més de feina que les altres dues. De les advertencies prengui les que li semblin bé i deixi anar les altres

Val

A darrera hora:

Amic Duràn: Encara tenc temps de posar-li dos mots fora literatura. La seva lletra d’ahir me va arribar al cor, de veure l’interés que es pren per la meua salut. Deves cinc anys he estat malalta. L’any passat quant ens verem per la Setmana Santa a Ca’n Ferrà, ja estava ben com-se-ulla, però encara no era el *summum*. A mitjan Maig del mateix any aconsellada per alguns amics, vaig consultar el Dr. Sureda i Blanes, i al cap de poc em sentia tan malament que vaig pensar si seria el començ de la fi, però això passà, el metge modificà una mica les seves prescripcions, i dins poc temps no semblava la mateixa. Fou una renovació inesperada, que semblava tenir quelcom de miraculós, gracies sien dades a Deu i al Dr. Sureda que en fou l’instrument. He arribat a sentir-me més bé que abans de la malaltia. La cosa qui perdura en mi (considerablement agreujada pels anys) es la sordera, però això no és lo altre, i qualque cosa hem de tenir que oferir a Deu, sobretot en el temps que corrèm, així és que la cosa es mes per dar-li gracies que no pera planyer-se’n

Vaig tenir una viva satisfacció de sebre per la familia Ferrà, que el seu fill Llorenç estava ja llibert, y encara que una mica tart, m’és grat donar-los a V. i a l’interessat l’enorabona mes sentida.

Els meus nebots fins ara bé, (g. a D.). Al major, En Francesc, el tenim amb nosaltres. En Jaume, que V. coneix es alférez d’aviació i està a l’aeròdrom de Son San Juan. Deu el guard de perill que es cosa delicada, però ell hi està molt a gust i sembla la seva vocació.

No te idea de com m’ha agradat la gentilíssima garlanda de fioletes de Maig que m’envia. Les trob enciseres, inefables en la seva cristiana senzillesa, i no podria fer-me obsequi que me fos mes plaent.

Em plau molt que seguezca escrivent. Ara estam una mica escampats, però les belles costums no cal que es perdin. Aquí em té a mi que bona i vella, vaig recullint encara les fioletes de gessami que em plouen a l’entorn. N’hi enviy un parell.

M’encomani a la seva boníssima esposa i gentils filletes. Digui-li que no m’oblidin. — Afma de tots

Maria-Antònia Salvà

26.

Benvolgut amic Duràn: Aquí li retorn aquells sonets amb les correccions que m'han semblat bé, accedint a la voluntat de V.

Ara, fent cas omis de la destinatària per parlar solament de l'obra de l'autor, li diré que aquesta obra *in se*, em sembla deliciosa, delicadíssima i bella sense restricció exceptuant naturalment el primer sonet que trob atrevit per semblar-me intangibles les figures de Beatriu i de Laura; tant, que he estat duptant de suprimir el dit sonet, limitant-me després a llimar-li els caires sense tenir seguretat completa de que resti així immunitzat del tot. No aniria mal que V. consultàs aquest punt amb qualche mestre de la seva confiança, sense motar per res la meua intervenció.

Me va fer molta gracia lo gelós que es mostra a la seva carta, de la imatge d'el llop, i per la seva tranquil·litat li diré que aquesta imatge es precisament una de les coses que mes m'han cor-presa de

[S'ha perdut la continuació d'aquesta carta que Miquel Duran Ordiñana data el dia 1 de juny de 1939, possiblement a partir del sobre.]

27.

Ave Maria Puríssima!

Benvolgut amic Duràn: Aprofitant la magnífica proporció que se m'ofereix per enviar-li aquestes lletres, agraidíssima a les fineses de V., li retorn —encara!— els seus deliciosos Sonets, perque es va deixar al tinter una cosa importantíssima que es el firmar-los. ¿Com acreditariem que fossin de V. mancant al final del darrer la seva firma *autògrafa*?

Ademés, a la dedicatòria del mateixos, el meu nom voldria que anàs amb totes les lletres Maria-Antònia Salvà, i no Maria A. com escriu V. (miri si som exigent!) però com deia V. l'altre dia "les coses quant queden bé no se sol dir el temps que han costat."

Ara anem a les seves objeccions: *clarors i celatges* no son propiament sinònims, claror es llum, celatge es l'aspecte general del cel, el joc tot-hora canviant de la llum de colors, de nubols de diferents tonalitats iris, aubes, crepuscles etc. etc. etc.... el sol i la lluna i els estels amb un paraula: tot allò qui dona caracter i bellesa al firmament. Això tenc jo per *celatges*.

Amb tot, en aquell *Sonet I* pot substituir les *clarors* per aquell altre vers que V. apunta amb llapiç *inter lineas* i diu

"ornada de virtuts angelicals."

Es amb aquest vers que l'he enviat, en copia, a-n En Miquel Ferrà, que havent-li dit jo que V. m'havia dedicats tres Sonets manifestà viu desig de conèixer-los i per això els hi he copiats tots tres. (ja sap que entre vostè i En Ferrà i jo no *hi ha pa partit*, com solen dir) i jo n'estava tan satisfeta d'aquest obsequi de V. que no podia consentir que ell admiràs la seva trassa mestrivola. Es per això no més que els hi fas veure, i en cap de les maneres per estufar-me com un pago real amb el concepte que veste, per pura bondat, ha format de mi.

Amb lo dit anteriorment, ja haurà comprès que de les dues versions que m'envià darrerament del Sonet I em qued amb la qui va senyalada amb la x. Allò del contrast amb el Sonet II, no te a judici meu, cap importància. Tal com els hi remet, van molt bé tots tres. Així es que V. pot escriure i *firmar* la seva obra amb tota calma i comoditat, y quan tengui una bona avinentesa (com aquesta de vui) la m'envia, que jo li quedaré agraidíssima.

Una darrera advertència: el nom italià de Petrarca s'escriu també així en la nostra llengua segons crec.

I ara una felicitació cordialíssima per la seva festa de Sant Miquel. Que pugui celebrar-la

mols d'anys acompanyat de la seva esposa fills i filles, amb l'alegria angèlica dels néts, amb tots els conçols compatibles amb aquesta vida de trànsit, qui ens son una mica preludi de la gloria eternal (i que no hi manqui qualque somriure de la musa). Ja pregaré especialment per V. en la seva diada.

Entre tant, salutí per mi tots els seus i rebí una volta mes el viu agraiment de la seva afma en Jesus

Maria-Antònia Salvà

Lluchmajor – Setembre de 1939 – A de la V.

P. D.

A falta de cosa millor li envií uns versos escrits ja fa dos anys i que no tenen altre particularitat que la d'esser completament inèdits.

28.

Ave, Maria

Lluchmajor 8 de Enero de 1940

Mi buen amigo Duràn:

Ya puede ver si del inagotable fondo de su bondad é indulgencia, saca esta vez algun cachito para mi. He quedado muy mal con Vd. dejando que pasara tanto tiempo sin escribirle y eso despues de sus multiples gentilezas para conmigo. Recibi sus preciosos Sonetos, esta vez firmados, como yo le pedia y acompañados de otro delicadísimo obsequio: la música que el Maestro compositor Sr Massagué tuvo a bien poner a mis antiguos versos de "*La neu i el sol*" y eso no en copia, que ya fuera bien de agradecer, sino en el original mismísimo, pulquérrimo, escrito por el propio compositor y avalorado con su firma. Oh! Gracias; pero... el desprendimiento es excesivo; tanto, que me atrevo a suplicar a Vd. que hagamos un trueque: que Vd. me dé la copia que hizo sacar de dicha música y le remitiría yo el original. Consienta en ello, que es lo puesto en razón ya que el Sr Massagué para Vd. escribiría la música y no para mi.

Me hace mucha ilusión eso de tener letras musicadas por Maestros ilustres. Con las que tengo ya, podria formar un Album. Las hay de Samper (Baltasar), de Romeu, de D. Juan M^o Thomàs, etc. etc. . . . y no crea Vd., que en gran parte es para mi humillación; pues en mi absoluta ignorancia del arte divino de la música, no puedo interpretarlas por mi misma, y cuando (caso bastante difícil) encuentro quien se prestaria amablemente a hacerlo, se interpone mi sordera y no hay mas remedio que desistir; y, con todo, me halagan de verdad esos papeles de música, que, tan amables para los demas, resultan para mi verdaderos enigmas.

Estuve algunos dias en Palma y vi a Ferrà despues de mucho tiempo de no verle. Le hablé de los Sonetos de Vd. y me dijo que le gustaron mucho, pero sin hacer de ellos ninguna excepción. Por otra parte yo no consentiría nunca a suprimir el primero (como Vd. dice que puedo hacer) pues sin él la obra me resultaría muy incompleta. Tres han de ser, como las hijas de Elena; tres ni mas ni menos *tals com l'Amor de les tres Taronges*. Y crea Vd. que ante la perfección, sobre-todo de los dos últimos, llevo a olvidar que se hayan escrito en alabanza mia. La alabanza en todo caso para el autor que supo imprimirles tanta gentileza, y sobre-todo para Dios, creador de todo lo bello, "Poeta" en el verdadero sentido de la palabra.

En nuestra familia hemos tenido sucesos transcendentales en poco tiempo, tales como la boda del mayor de mis sobrinos, hijo de mi hermano Francisco que se casó el 25 del pasado Noviembre con una muchacha de este pueblo que es un encanto por lo buena inteligente y discreta. Naturalmente los nuevos esposos viven en casa, y el dia de la boda —que se celebró con toda solemnidad— leí yo unos versos "A la nostra Novía" que son de lo poco que he

escrito es esta última temporada en que la musa se muestra en general poco complaciente. A veces pienso si en materias literarias habrá llegado ya para mi la época del “*Consumatum est*” pero no quiero creer que sea así

El otro suceso familiar es el nacimiento de la primera nietecita de mi hermano Antonio acaecido en Valencia el 31 de Diciembre próximo pasado. Esa niñita —la que rompe el fuego de la tercera generación de mis hermanos— es hija de mi sobrina y ahijada Maria de Gracia la que actuó de Reyna en los últimos Juegos Florales de Mallorca que yo presidí y en que Vd. fué premiado. Perspectivas de renovación se abren ante nuestra familia como vé, pues ya son dos las generaciones que empujan a la mia. Sea todo para bien.

Volviendo a la música de Massagué, no se la remitiré por ahora. Lo haré solamente con mucho gusto, cuando sepa que Vd. acepta el cambio; pero de todos modos, en original o en copia, conste que le agradezco en el alma su valioso obsequio.

En una de sus pasadas cartas, me decía Vd. que su esposa estaba algo delicada de salud, y como nada he vuelto a saber sobre el particular quiero creer que se habrá repuesto, cosa que deseo de todo corazón. A ella como a sus simpáticas hijas e hijos y a Vd., la expresión de mi verdadera amistad, acompañada de un siempre vivo reconocimiento por tantos obsequios que no merezco.

Afma en Jesús y María Inmaculada

María-Antonia Salvà

—Felicísimo año 40!

29.

Lluchmajor 22 octubre 1940

Benvolgut amic Duràn: Ahir horabaixa m'arribà a mans la seva amical i consoladora lletra del 15 dels corrents que fou agraidíssima no sols per mi sinó per tots els meus, particularment pel pobre viudo i per son pare (el meu germa). Que Deu els pagui a V. i familia la seva simpatia i a vostè les oracions i sufragis per aquell àngel estimadíssim que a l'hora d'ara ja deu esser el nostre intercessor.

No te idea de com era la nostra bona Jeronia. Una criatura d'excepció baix de tots conceptes que unia a una pietat solidíssima, una claretat de intel·ligencia i una discreció i una cordialidad en el tracte que es guanyava el bon efecte de les gents. Deu què de tantes gracies l'havia favorida, volgué sublimar-la a la fi pel sofriment, i li envià una malaltia gravíssima de l'intestí que ja de prompte declararen els metges que no tenia cura. Quatre mesos llargs la tengerem al llit amb uns dolors terribles que sols la resignació cristiana pogué mitigar. Molts de metges (vertaderes eminencies en l'art) la varen veure, molts de remeis li foren aplicats; tot va fracassar i aquella malaltia fou com una ascensió cap al cel pel camí recte de la creu. La seva mort fou rica d'exemplaritats com la seva vida, mescla per tant de dolor i de consolacions inefables.

Cap a la fi d'aquell estat de coses, un nou soscaire vengué a agreujar la prova que estava passant la nostra familia: Na Pepa, la filla del meu germà, (que ve a esser el puntal d'aquesta casa essent la qui es du el govern) s'en hagué d'anar a una clínica per esser operada d'un gros tumor intern. Era cosa improrrogable i no hi hagué mes remei; figuri's! Son pare i jo anavem i veniem de ciutat, perque no podiem deixar En Francesc tot-sol en circumstancies tan crítiques. Sort que l'operació va anar bé, però la operada no pogué reintegrar-se a casa fins dia 8 de setembre quan ja feia una setmana que el cadaver de l'altra era soterrat. No Pepa s'havia preparada també per si hagues de morir i Deu la ens volgué deixar, pero Sagraments, Defunció, funerals etc. de Na Jeroni, tot s'esdevengué en la seva ausencia.

Per tot lo dit, i mes encara que hi podria afegir, perquè també tenguérem malalt En Francesc germa, ja pot veure quina temporada ens ha calgut passar però el Bon Jesus qui mai abandona els seus ens ha ajudat.

No el tenia oblidat, no; pensava sempre en Vostè, però no tenia ganes d'escriure. I cregui que m'ha afligida el que ni per un sol instant hagi pogut sospitar en mi ressentiments. Ressentiments de que? ¡Jo no li dec a V. mes que atencions, que de tan fines i delicades no podre veure mai per mi mateixa degudament correspostes, si no fos amb un sincer i esperançat "Deu l'hi pagui"! Un sol *ressentiment* podria tenir: el que V. hagi pogut abrigar una tal sospita, però ni aquest vull acullir, i així, que el vent l'escampi i no se'n parli més.

Molt m'ha satisfeta tot quant em diu d'En Ferrà i del bon judici que li meresqué el poemeta de Lluch. Es el gran amic i es poden seguir a ulls clucs el seus consells, de manera que si li calgués a V. un altre vot per la publicació del poemeta aquí te el meu, al menys per quant hagi passat la crisi del paper.

També jo vaig experimentar una alegria quan vaig rebre per carta d'un amic que a les llibreries de Barcelona s'expenia la tercera edició de la meua traducció de "Mireia" (edició que jo tenia perduda després del trasbals de l'Institut qui l'havia editada). Aquests dies passats un jove poeta de per allà a qui no conec personalment, me'n envià un bell exemplar, enquadrat i tot, però diu que li costà tant de trobar, i una volta això conseguit, volgué ferme'n obsequi.

No fa gaire m'escrigué també una amiga interessadíssima en que jo li trobàs les obres d'En Costa, i li vaig haver de contestar que era per demés cercar-les perquè estaven agotades. Es ben de planyer que ni a Mallorca pugui trobar-se l'obra dels seus poetes.

Al començ d'Abril anarem un dia a Cura, i en Ferrà qui amb En Joan Pons i el P. Ginard formaven part de l'expedició havent-se aturats de tornada un moment a ca-nostre, volgué que llegís als companys aquells sonets que V. em dedicà cosa que vaig fer amb moltíssim de gust, mes pel que feia a l'art de V. que pels elogis que m'en resultaven, i l'auditori en fou molt complagut, de llavors ençà jo li volia escriure a V. per contarle-hi, però aquell mateix més la nostra Jeronieta qui ja malaltajava, hagué de posar-se al llit, i ja sap el que se'n seguí; mancà el delit epistolar, i avui mateix tenc una partida de cartes per escriure qui no se quant en veuré la fi.

Supos que la seva esposa deu seguir be, i així ho desig: Ho supòs perquè de lo contrari ja m'en hauria dit qualche mot en la seva carta sabent com m'interessa la seva salut, com la de tota la seva família a qui salud coralment.

De V. no en parlem. Estic molt contenta de que segueixca escriguent, que això es bon senyal, i és, ademés, el consell que jo don a tots els bons amics de les Muses. Aquí em te a mi, vella de 70 anys, que encara no em sent disposta a girar-los l'esquena; ni veig per què.

Deu sia amb tots, i compti sempre amb l'invariable afecte de la seva agradaida amiga en Crist
Maria-Antònia Salvà

P. S.

La música posada pel Sr. Messeguer a "La neu i el sol" i tan graciosament cedida per Vostè ha vengut a augmentar valiosament el recull que posseesc de lletres meves musicades, cosa que m'afalaga molt enc que no pugui, —ai— interpretar-les per mi mateixa. Moltíssimes gracies.

M. S.

30.

Pax et bonum

Lluchmajor 16 de Febrer -1941

Benvolgut amic Duràn: Dos mots, a corre-cuita per retornar-li els tres sonets amb algunes indicacions fetes amb llapiç perquè li sien fàcils d'esborrar si no li acomoden. Per mi, el qui s'en du la palma, es el dedicat "A la convalescenta." Es sentidíssim. El del Nom de Maria no vibra tant; així mateix retocat degudament el pot guardar entre aquelles intimitats familiars que son sempre volgudes, però no l'inclouria en el nou llibre que pensa fer. El d'els xiprers —i gràcies per la gentilesa,— es més aprofitable; sembla, però que es refereix a una "cançó" meua inexistente perquè a la terrible impressió rebuda per aquella tala vandàlica; no l'he arribada a rimar però això no té importància, per V. que ho ignorava, quan va escriure el seu. Li incloc al sobre, aquell, antic ja, però inèdit que els vaig recitar a la Biblioteca, i la transcripció de la nota que vaig posar el dia mateix de la dolorosa sorpresa que li ha inspirat aquesta bella composició. Tornant a la del Nom de Maria, trobo que els 4 versos darrers tanquen una idea no prou clara i a més, una mica estranya: aquella *inicial grata a Deu* es deu referir (supòs) a la lletra M sia pel nom de Miquel i pel de Maria que li afegiren a la font baptismal, (que és també la inicial del nom de la Mare-de-Deu, i per això ha d'esser-li *grata*) ¿Quin lector, però anirà a filar tant?..

Comprend que li dolgui que essent la seva neteta, abans que tot, Gertrudis, no li diguin aquest nom, heretat directament de la seva àvia paterna. Al menys l'han d'acostumar a que firmi sempre Gertrudis-Maria, o si tant vol, G. Maria sobre tot en els documents transcendents. Mon pare que era micer (i en l'exercici de la seva carrera s'havia trobat amb sèries dificultats per això mateix) ho aconsellava sempre. I dispensi de la doctoria, plena de bona intenció, però innecessària segurament, donat el bon criteri de tots vostès.

No se si tindrà notícia del obsequi que m'han fet aquest Nadal passat els bons amics de la mar enllà. Consisteix amb un magnífic Album de poemes autografs, tot de poesies de Nadal, escrites i firmades pels respectius autors. Els organitzadors hi deixaren tres fulles en blanc destinades als nostres Ferrà, Colom, i Margarida Millet que els ompliren aquí. 43 poemes i dues aquarel·les integren el volum, relligat tot esplendidament. Le hi he volgut dir perquè essent-me V. tan bon amic, he suposat que s'en alegraria. De la III edició de "Mireia" no s'en troba ja ni un exemplar. Com a cosa rara m'en pogueren aconseguir un enquadernat i tot, fa ja bastant de temps. Amb afectuoses salutacions a tots els seus, resta sempre de V. i de tots bona amiga en Crist i Maria Immaculada.

Maria-Antònia Salvà

L'enterrament familiar

A la destra del Crist arredossada
 esta ma fossa, la de l'avior;
 hi vaig tot passetjant qualque vegada
 a recitar ma breu oració;
 i bes la pedra —que ha lleument rosada
 la pàtina del temps, —amb quina amor!
 per la ma de mon pare fou gravada
 la quasi secular inscripció.

Endinsen les arrels pel terreny flonjo
dos bells xiprers (*) que semblen saludar
el no gaire llunyà pi de Son Monjo
que un jorn també la seva ma plantà;
jo pel triple brancam mon cor esponjo
com un petit aucell que hi va a cantà.

1936

M. A. Salvà

(*) La quartilla a on està escrit aquest sonet, datat l'any 1936, porta, al peu, escrita amb llapis la nota següent: "Dia 11 de Novembre de 1940 —Fa pocs dies que havent anat jo a pregar a la tomba em vaig sentir, com sempre, agombolada pels dos xiprers magnífics, que jo estimava intensament. Avui, sense saberne res, hi som tornada, i sols sols he trobat les soques esporgades, esteses en terra i alguns feixos de troncs per allà prop. L'autoritat degué decretar la tala general dels arbres amics, car no en restava cap de dret, i els nostres els *meus* els que jo tenia al cor, no s'en son alliberats. Oh desolació!"